

12. Шанковський І. Василь Симоненко: Семантична студія.– Лондон, 1975.– 210 с.
13. Шістдесят поетів шістдесятих років: Антологія нової української поезії / Упоряд. Б. Кравців.– Нью-Йорк, 1967.– 299 с.
14. Я кличу вас у відчаї не гнутья: Поезії / Упоряд. М. Томенко, П. Засенко.– К., 2003.– 408 с.
15. Chirovsky-Fr A. M. Granite obelisks.– U.S.A., 1975.– 145 p.
16. Shankovsky I. Vasyly Symonenko: Study in semantics.– London, 1977.– 212 p.

УДК 821.161.2–1.09

Марина Зуєнко

ЛІРИКА БОРИСА ЧИЧИБАБІНА З КОМУНІКАТИВНОЇ ТОЧКИ ЗОРУ

Розглядається лірика Б. Чичибабіна з комунікативної точки зору. Наголошується на особливостях художнього мовлення, образу ліричного співбесідника, жанрової орієнтації творчості митця. Досліджується еволюція комунікативної структури віршів відповідно до періодизації творчості поета.

Ключові слова: комунікативна структура лірики, поетичне мовлення, ліричний герой, жанр.

Zuyenko M. O. The Communicative Analysis of Lyric Poetry by B. Chichibabin's. The article deals with the communicative analysis of B/Chichibabin's poetry. The main attention is paid on the peculiarities of artistic language, lyrical hero and the system of genres. The evolution of communicative structure of poetry is analyzed according to the periodization of author's creative works.

Key words: the communicative structure of lyrics, artistic language, lyrical hero, genre.

Творчість Бориса Олексійовича Чичибабіна – це діалог поета з народом, який потрапив на перехрестя історії. Російськомовний поет увібрав у себе дві культури: українську й російську. У творчості для нього ідеалом були два письменники: О. Пушкін був для нього Богом, а Т. Шевченко – справжнім народним поетом. Кожен вірш митця є зверненням, закликом до об'єднання думки автора й читача заради духовного відродження. Б. Чичибабін був переконаний у рятівній функції поетичного слова: „А у меня такая мания, что мир поэзия спасет”.

Головна мета цієї роботи – дослідження динаміки комунікативного фактору у взаємозв'язку з періодизацією творчості поета.

Незважаючи на значну кількість досліджень, що з'явилися останнім часом про Б. Чичибабіна, проблема комунікативної організації віршів митця не розкрита повною мірою. Аналіз комунікативної структури лірики та жанрово-стильова своєрідність його творчості не були об'єктом спеціального дослідження. В Україні, Росії й інших країнах дослідженням спадщини письменника займаються науковці, серед яких варто відзначити М. Алекян, М. Богославського, А. Емірову, К. Нестеренко, І. Лосієвського, В. Мацапуру, Є. Мірошніченка, Ю. Милославського, О. Ніколенко, Н. Оглобліну, І. Остапенко, Л. Фрізмана, Г. Ходос та ін. Методика аналізу лірики з комунікативної точки зору описана в працях М. Бахтіна, Ю. Лотмана, М. Гаспарова, Ю. Левіна, І. Романової та ін.

Комунікативний тип віршів Б. Чичибабіна вказує на особливості поетичного світу поета. Засоби створення комунікативної стратегії у поезії Б. Чичибабіна структуруються за такими критеріями: художня мова і мовлення як особливе місце в поетичному світі, створення образу ліричного співрозмовника, жанрова орієнтація творів (вірші-послання, елегії та ін.), експресивні та комунікативні функції (синтаксичні фігури і синтаксичний перенос).

Значущим для характеристики комунікативної структури митця є мовне оформлення художнього світу, тобто особливості поетичної мови письменника. Вірші Б. Чичибабіна розраховані на напружене сприйняття читача. Автор використовує принцип асоціативності, орієнтується на почуття причетності людини до Космосу, Всесвіту. Принцип асоціативності є визначальною рисою поетичного мовлення Б. Чичибабіна, що дає йому змогу змінювати картини дійсності, як кінокадри, пов'язувати різні предмети, створюючи один образ, виявляти приховані смислові зв'язки. У сонеті „Великая любовь душе моей дана...” поет наче переміщує свій погляд з душі людини, з її почуттів на суть творчості. В одному асоціативному ряду опинилися різні поняття: любов, прагнення до відродження Божого прообразу, акт творення:

*Великая любовь душе моей дана.
Ей радостью такой дано воспламениться,
что в пламени ее рассыпались страницы,*

истлела волчья шерсть и стала высь видна [3, 137].

У низці творів зрілої творчості Б. Чичибабіна ліричний герой-поет звертається до себе („И как мне быть? И что ты можешь сделать?” [3, 137], „Куда мне бежать от бурлацких замашек?” [3, 132] та ін.). Проте й в такому разі читач враховується. Про це свідчать питальна інтонація, інтимізуючий займенник наш („Рай нашей жизни хрупок и громоздок” [3, 133]), який сигналізує про єдність ліричного героя й читача. У циклі „Сонеты любимой” твори оформлені як послання, де адресатами є такі категорії, як „ты” – кохана жінка, „Лина” – дружина поета, Бог, „мы” – народ. Вірші Б. Чичибабіна часто завершуються зверненням у формі риторичного запитання до читача („Ну как же вы не видели Иисуса в лесах Литвы?” [3, 157]) або молитвою за народ („О Господи, подай нам всем подохнуть за год /до часа, как Китай навалится на Запад” [3, 160], „...Помилуй, о Боже, родную страну...” [3, 162], „Скорей бы, Господи, скорей...” [3, 270]). Увагу читача активізують оклики, імітації внутрішнього діалогу із самим собою, молитви, ніби еднаючи в спільному переживанні автора й читача.

Ключем до розуміння спілкування Б. Чичибабіна з читачем у пізній ліриці може бути діалектика сакрального і профанного. У поняття сакрального в ліриці Б. Чичибабіна входить виразно окреслена духовна вертикаль, яка для ліричного героя пов’язана з настановами автора на надприродне, святе. Ключовим, центральним моментом ліричних режимів функціонування мови є сам мовець – „я-суб’єкт”, тобто особа автора, який цілеспрямовано передає своє відчуття Бога, свою експресію. Усі твори „власне авторського” плану задумані Б. Чичибабіним як сповідальні. Задля того, щоб повноцінно відтворити нюанси й риси тої патетики, яка б відповідала пафосові подібних творів, автор часто звертався до стилістичних фігур, серед яких домінували ті, що давали змогу поетові виразити почуття, ангажуючи адресата до співпереживання образів своєї поезії. Для посилення емотивної інтенційності переживання ліричного суб’єкта митець часто вдається до риторичних запитань, загострюючи проблему правильного сприйняття його творів, у яких закладена настанова на відповідну комунікацію автора з приводу християнських цінностей у конкретній суспільній ситуації. Риторичність поезики збірок

„Колокол” (1989), „Выбрал сам” (2000) зумовлена частими звертаннями ліричного героя до душі. Збірки Б. Чичибабіна є багатотемними, різноманітними з ритміко-інтонаційного погляду. Поет діалектично розгортає тему переборення смутку, відчаю, безнадії, прагнення до дії, розвінчував пасивність суспільства, розробляв лейтмотив духовних мандрів. Постаттю, яка уособлює єдність земного й небесного, тілесного й духовного, є для автора образ дружини Лілі. Загалом лірика Б. Чичибабіна є моделлю духовного світу поета-поводиря.

*Мой Бог – добро, принявшее твой облик,
с которым я, изранив душу об век,
как с чудной вестью, по миру иду.
Душе не надо лучшего молебна.
Как целовать отрадно и целебно
Твое лицо в Иисусовом саду [3, 138].*

Ліричному героєві Б. Чичибабіна, на відміну від європейських романтиків, не притаманні почуття світової скорботи, відчуженості. Навпаки, його герой відчуває спорідненість зі світом, із народом, тільки в єдності з ними він усвідомлює сенс свого існування. Образ ліричного героя Б. Чичибабіна поданий у динаміці. На початку твору „Живу на даче” (1966) його вабить краса життя, він перебуває у своєму мікросвіті, але великий світ владно входить у життя головного героя, і він відразу опиняється у вирі кривавих подій – переслідувань, ув’язнень, допитів, страт. Його огортає невимовна печаль, туга, однак у фіналі він доходить важливого висновку, що задля світової гармонії потрібно дбати про чистоту людських душ, про духовність. Ліричний герой уособлює в собі розуміння Б. Чичибабіним свого призначення на Землі як рятівника людських душ, проповідника Слова Божого:

*Не зря грозой ревет Господь
в глухие уши:
– Бросайте все! Пусть гибнет плоть.
Спасайте души! [3, 115].*

Ліричний герой Б. Чичибабіна є виразником духовних прагнень народу, тому його турбує роль поета і поезії. У вірші „К другу-

стихотворцу” яскраво простежується злиття індивідуального і загального, суб’єктивного й об’єктивного в образі поета. Визначаючи місце творця поетичного слова в одвічній системі цінностей, ліричний герой розмірковує про зв’язок мистецтва й народу, про роль поезії як просвітницьку ще з часів античності:

*Смотрели все Гомеру в рот,
а был он белый, как береза,
но – кто поэт и кто народ –
никто поди не разберется [3, 44].*

Письменник відмовляється від естетського відмежування від життя, від незрозумілих символів та алегорій, від поетики уривчастих вражень і романтичного протистояння світові. Художник, навпаки, прагне злитися з усім, що є на землі, він намагається його осмислити настільки, наскільки є багатограним буття:

*Я – не в стихах, я – наяву еще,
я, как геолог, бородат,
я – работающий, я – воюющий,
меня подруги бередают.
На кой мне ляд писать загадочно,
чужую лиру брать внаем?
Россия, золотко, цыганочка,
звени в дыхании моем! [3, 22].*

Якщо спочатку образ ліричного героя зливається з народом у праці, у вірі в краще майбутнє, герой і народ показані як моноліт, непереможна сила яких полягає в єдності, то майже одночасно в ліриці Б. Чичибабіна починає звучати мотив роз’єднання, який виникає внаслідок заміни моральних цінностей гаслами. Ліричний герой, котрий ототожнював себе з народом, слідує за ним і далі – шляхом зневіри й забуття. Поет тривалий час писав від першої особи множини:

*Словесомолы, неучи, ханжи,
мы – тени тел, прикишие ко лжи,
и множим ложь в ужасное наследство [3, 133].*

У ранній ліриці Б. Чичибабіна суб’єктом широко виступає „ми”, яке репрезентує єдність ліричного героя з друзями, коханою, з усім народом. Однак протягом еволюції письменника „ми” поступається

„я”, ліричний герой, не перериваючи зв'язків з народом, самотійно осмислює життя, беручи на себе весь трагізм і відповідальність за всіх. Народ для Б. Чичибабіна був, за його словами, „если не Богом, то уж единственным носителем и хранителем его заветов” [3, 47]. Лише обставини, злі сили не давали йому змоги бути щасливим.

Жанри утримували зв'язок думки Б. Чичибабіна з читачем. Він часто використовував моральні сентенції, тобто остання строфа вірша є висновком-повчанням, що допомагає адресатові зрозуміти дидактичний зміст, який впливає з тексту й спроектований на сьогоднішній день. Значну частину у творчому доробку митця займають вірші-посвяти. Г. Померанц у листах до Б. Чичибабіна відзначив жанрові пріоритети митця: „Вы искренни и ищете искренней дружбы скорее, чем восхищения, и Вас тянет к жанру „Послания к друзьям”, а не к оде, скажем, и только любовь вызывает Вас на сонеты” [3, 150]. Для вірша-посвяти, вірша дружніх послань автор обирає різні форми: сонета („Сонет Марине”), вірша-подорожі („Путешествие к Гоголю”), молитви („Молитва за Мьколу”). У цих жанрових формах Б. Чичибабін акцентує увагу не на зображенні, а на вираженні, тобто відчуття переважає над зображенням. У художньому просторі Б. Чичибабіна є чимало поезій, присвячених громадським діячам, письменникам, акторам, художникам, друзям: О. Гріну, С. Єсеніну, Л. Костенко, Ф. Кривіну, К. Паустовському, Д. Славичу, Л. Толстому, Т. Шевченку та ін. Деякі з них („На вечную жизнь Л. Е. Пинского”, „На годовщину смерти Л. Темина”, „На могиле Волошина”, „Памяти А. Твардовского”, „Памяти друга”) містять усі жанротворчі ознаки поминальника.

У вірші „Памяти А.Твардовского” (1971) митець замислюється про долю поетів, невизнання митців за життя, забуття. Б. Чичибабін переконаний, що стан культури, духовності в країні жалюгідний. За словами поета, моральне обличчя народу вимірюється ставленням до героїв, подвижників. У зрілій поезії Б. Чичибабіна наголошено на зникненні зв'язку поколінь, у віршах цього періоду народ не є хранителем пам'яті й духовності. Проте пам'ять про митця, на думку Б. Чичибабіна, залишається, якщо юні читачі через століття все ще читають твори письменника, співпереживаючи художнім героям. Мистецтво не підвладне смерті, на думку Б. Чичибабіна, воно вічно живе. Письменник неодноразово наголошував на тому, що не всяка

творчість є дійсно мистецтвом. Лише ті твори можна назвати справжніми, які йдуть від Бога, тобто несуть вічну правду. У художній палітрі Б. Чичибабіна сучасний світ і світ культури не перетинаються:

*Вошло в закон, что на Руси
при жизни нет жителя поэтам,
о чем другом, но не об этом
у черта за душу проси...
Бесстыдство смотрит с торжеством.
Земля твой прах сыновний примет,
а там Маршак тебя обнимет,
„Голубчик, – скажет, – с Рождеством!..”
До кома в горле жаль того нам,
кто был эпохи эталоном –
и вот, унижен, слеп и наг,
лежал в гробу при орденах... [3, 193–194].*

У віршах-посвятах Б. Чичибабіна Г. Померанц убачає пушкінську традицію, але не стилізацію під неї. Звернення до цього жанру зумовлене автобіографічними чинниками – автор мав багато друзів у різних містах і щиро поцінував людей, з якими насправді товаришував, або тих визначних людей, якими захоплювався, яких уважав своїми духовними наставниками. Г. Померанц пояснював схильність до цього жанру індивідуальними рисами характеру митця: „У вас есть склонность возродить „послание К...”, дружеское стихотворение, которое почти исчезло в XX в., среди замкнувшихся в себе эгоцентриков. И это не стилизация, а родство душ; душевная щедрость, Ваш главный талант, необычайно редкий. В города сейчас многие влюбляются. Но вы в почти каждом находите друга. И это придает Вашим стихам какую-то уникальность, неподражаемость” [3, 136]. Об’єктами віршів-посвят є переважно письменники, до яких митець відчуває прихильність, думки яких він розділяє. Темою цих віршів є людина й мистецтво, просвітницька роль поетів у соціумі.

Отже, лірика Б. Чичибабіна з комунікативної точки зору цікава у плані розвитку особистісних форм освоєння внутрішнього й зовнішнього світу. Письменник створив образ ліричного героя, який підпорядковує собі суб’єктні вираження авторської свідомості. У ранній ліриці поетичне мовлення зумовлене суб’єктною організацією

віршів з формально-граматичного погляду виражається займенником „ми”, який репрезентує народ. Ліричний герой говорить не тільки від себе особисто, а й від імені всього свого покоління. Ліричний герой Б. Чичибабіна за всіх часів усвідомлював свою велику місію – служіння людям Словом, своїм мистецтвом. У цьому Б. Чичибабін є наступником російської та української класики, де утверджувалася місія поета як пророка, духовного поводиря людства. Оптимальна актуалізація змістовності жанру проблемами ХХ ст. полягає у створенні авторської стрижневої ідеї самовіднайдення особистості, а водночас є проявом визнання буттєвої усталеності світового життя.

Література

1. Лотман Ю. М., Лотман М. Ю. О поэтах и поэзии: Анализ поэтического текста. Статьи и исследования. Заметки. Рецензии. Выступления.– СПб.: Искусство, 1996.– 848 с.
2. Остапенко И. В. Мир Чичибабина.– Симферополь: Крым. учеб.-пед. гос. изд-во, 2001.– 166 с.
3. Чичибабин Б. А. В стихах и прозе.– Х.: Фолио, 2002.– 463 с.
4. Якобсон Р. О. Работы по поэтике.– М.: Прогресс, 1987.– 461 с.

УДК 070. 81'22

Оксана Косюк

СИНТЕЗ МАСОВОГО Й ЕЛІТАРНОГО ЯК ВИЗНАЧАЛЬНА РИСА СУЧАСНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА МИСТЕЦТВА У КОНТЕКСТІ ВЕРТИКАЛЬНОГО СТРУКТУРУВАННЯ КУЛЬТУРИ

Подано аналіз проблеми вертикального структурування культури у контексті сучасного медіапростору на тлі естетико-комунікативних пошуків людства.

Ключові слова: релаксаційний код культури, стратифікація розваг, вертепна традиція, пародіювання, дублювання, техногенні аналоги, довготривалі парадигми, вертикальне структурування культури, теорія трьох стилів; масове, елітарне, популярне, бульварне, комерційне, тривіальне, ринкове мистецтво; індустрія культури, техногенна культура.

Kosyuk O. Synthesis of Mass and Elite as Specific Trait of Technological Art in Context of Vertical Structure of Culture. The article deals in brief with the problem of vertical structure of culture in the context of the modern mediaspace on